

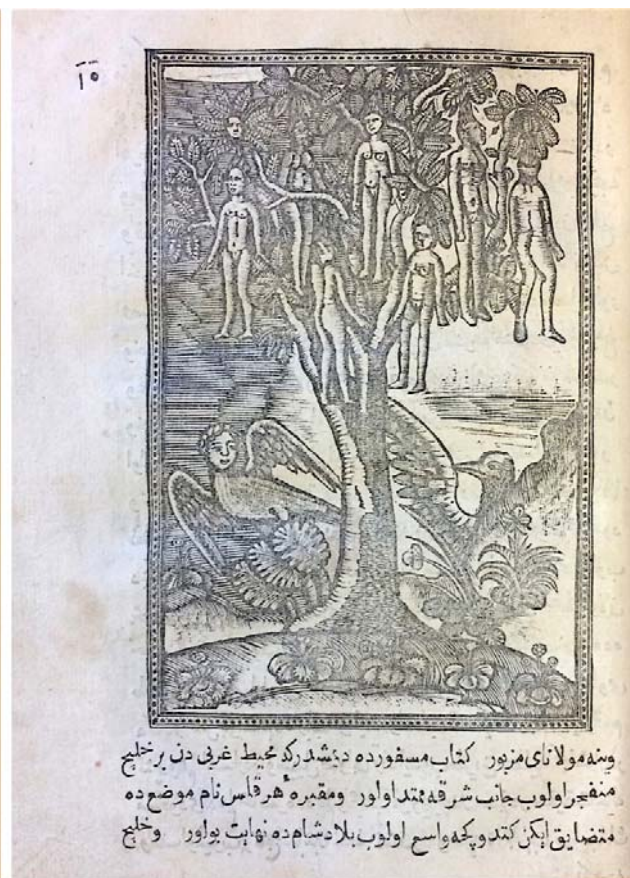
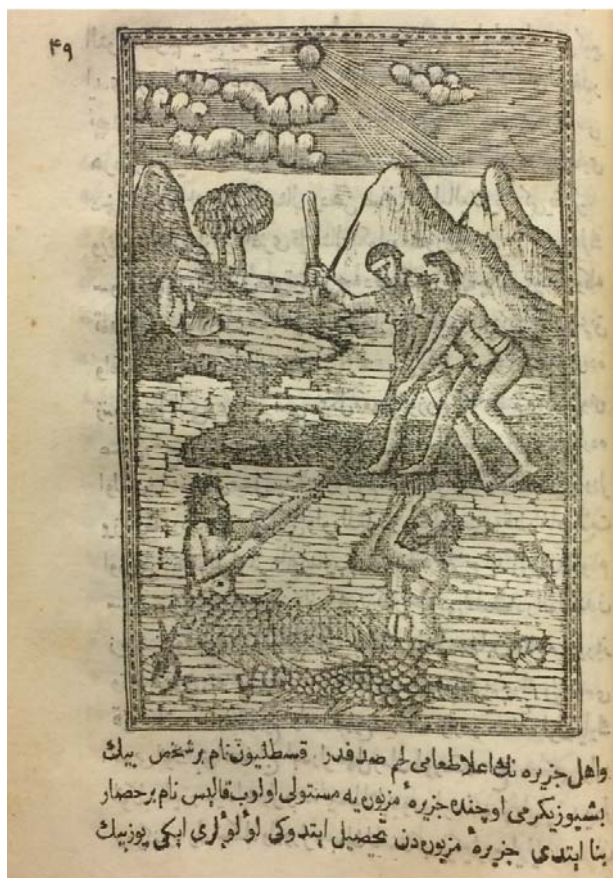
تاریخ آمریکا، اولین کتاب چاپی در ترکیه عثمانی

مایکل اردمن

کتاب «تاریخ الهند الغربی المسمی به حدیث نو» اولین کتاب چاپ شده به زبان ترکی عثمانی است. این اثر چاپی را فردی موسوم به «ابراهیم متفرقه» منتشر کرد، و با این کار بحث‌های زیادی برانگیخت. تاریخچه‌ی انتشار این اثر و دلایل بحث برانگیز شدن آن را در ادامه می‌خوانید.

یکی از داغ‌ترین بحث‌ها بر سر زبان هر اقتصاددانی افزایش هزینه‌ی مسکن در بریتانیا است. در آخرین برآورد^۱ میانگین قیمت خانه ۲۲۰ هزار پوند بود. تقریباً با همین مقدار پول شما می‌توانید یک کتاب تاریخ قاره‌ی آمریکا را بخرید، اما این کتاب یک کتاب تاریخ معمولی نخواهد بود: چاپ ابراهیم متفرقه^۱ از کتاب تاریخ الهند الغربی المسمی به حدیث نو که اولین کتابی است که یک مسلمان درباره‌ی قاره‌ی آمریکا نوشته و از جمله‌ی اولین کتاب‌هایی است که در ترکیه عثمانی و در استانبول چاپ شده است. این کتاب مورد خیلی کم‌یابی است. از پانصد نسخه‌ای که ابراهیم متفرقه در سال ۱۷۳۰ میلادی از آن چاپ کرد تنها از وجود هفده تایی آن‌ها در سراسر جهان باخبر ایم. «کتاب‌خانه‌ی بریتانیا» آن قدر خوش اقبال بوده است که به تنهایی در بین چندین نهاد موجود در اروپا و آمریکای شمالی دو نسخه از آن را در اختیار داشته باشد. یکی در بردارنده‌ی دوازده تصویر از سیزده تصویر اصلی است به همراه دو نقشه‌ی رنگی جهان با چاپ چوب‌تراشی. دیگری حاوی هر سیزده تصویر سیاه و سفید است و بدون آن دو نقشه. هیچ کدام از این دو نسخه آن نقشه‌ی فلکی و آن نگاره‌ای را که در نسخه‌ی «کتاب‌خانه‌ی ملی فرانسه» در پاریس هست ندارند.

^۱ در دربار عثمانی لقب «متفرقه» به کسی داده می‌شد که در ملازمت سلطان و وزیران او خدمت می‌کرد. از وظایف متفرقه‌ی او یکی پیغام‌گزاری از جانب سلاطین عثمانی بوده است. به نقل از دایرةالمعارف بزرگ اسلامی. [م.]

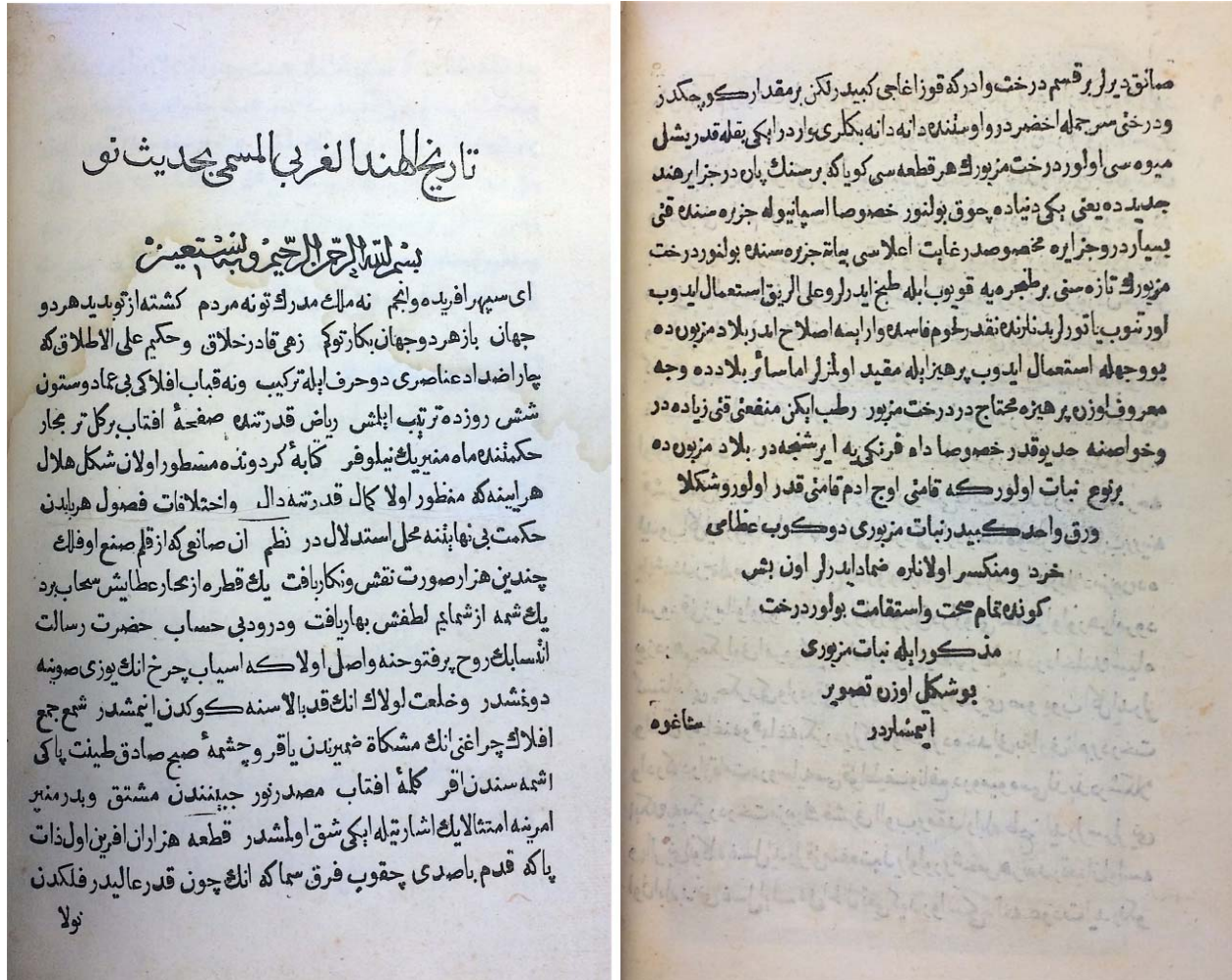

سمت چپ، گیاهان و جانوران بومی هیسپانیولا، از جمله «مردماهی»ها با مرواریدهای مرغوبشان، به همراه درختی که میوه‌های اش شبیه زنان است و مردی به نام کاستلون آن‌ها را به اروپا می‌برد.

کتاب **تاریخ الهند الغربی المسمی به حدیث نو بنا** به دلایل مهمی، سوای این که فقط چند نسخه‌ی معدود از آن به جا مانده است، اثر چاپی منحصر به فردی است. این کتاب یک اثر تألیفی نیست، اما بر مبنای متن قرن شانزدهمی‌ای به همین نام این باور وجود داشت که تألیف امیر محمد بن امیر حسن سودی در سال ۱۵۹۱ است. این کتاب، با وجود این که یک اثر چاپی بود، و نه یک نسخه‌ی خطی، ابراهیم متفرقه را به عنوان یک پیشگام در تاریخ فرهنگی ترکیه مطرح کرد. بین زمان صدور فرمان سلطنتی در خصوص «بعضی از کتاب‌ها و نوشته‌های چاپی به زبان‌های عربی، فارسی، و ترکی» و دهه‌ی ۱۷۲۰، صنعت چاپ در دست اجتماعات یهودی و مسیحی‌ای بود که کارهای‌شان به زبان‌هایی غیر از عربی بود. قرن هفدهم شاهد ورود آثاری با زبان ترکی عثمانی به اروپا بود، اما هم کیفیت چاپ این کتاب‌ها و هم زبان آن‌ها مایه‌ی تمسخر می‌شد. شیوه‌ی نوشتن عربی اقتضا می‌کند که برخی - و نه همه‌ی - حروف به حرف بعدی که سمت چپ آن‌ها قرار می‌گیرد بچسبند، و این خصیصه باعث گیج شدن حروف‌چین‌ها و کسانی می‌شد که می‌خواستند دستگاه‌های چاپ را به مشتریان عثمانی بفروشند. در بهترین حالت،

این فن آوری باعث بروز اشتباهات مضحک یا ابهام متن می‌شد. در بدترین حالت هم باعث خطا در نشر متون مقدس می‌شد، که اتهاماتی مانند توهین به مقدسات و آلودن کلام خدا را به بار می‌آورد.

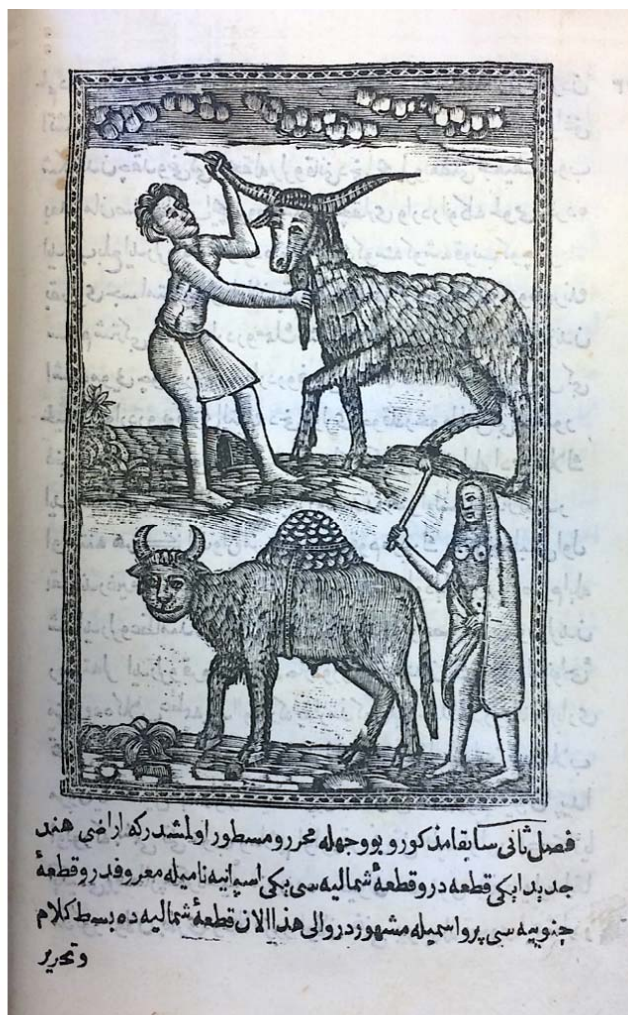

اولین صفحه و صفحه‌ی آخر فصل «تاریخ هند غربی». متن به زبان فارسی و با توضیحی راجع به سرشت واقعی این تصاویر و توصیفات خارق‌العاده آغاز می‌شود، و به زبان ترکی با دادن اطلاعاتی درباره‌ی خوراکی‌های لذیذ این جزایر به پایان می‌رسد.

مردی که این مشکل را حل کرد نام‌اش ابراهیم متفرقه بود. این باور وجود دارد که او یک مسیحی اهل ترانسلیوانیا بود که به اسلام گروید و در اواخر قرن هفدهم، احتمالاً برای گریز از پی‌گردهای مذهبی به دست هابسبورگ‌ها، به پایتخت امپراتوری عثمانی یعنی استانبول مهاجرت کرد. داستان زندگی او تمثیل مناسبی است برای نشر چاپی که خودش آن را فراگیر کرد: یک اختراع مسیحی - اروپایی که به سرزمین عثمانی وارد و بومی‌سازی شده بود نهایتاً

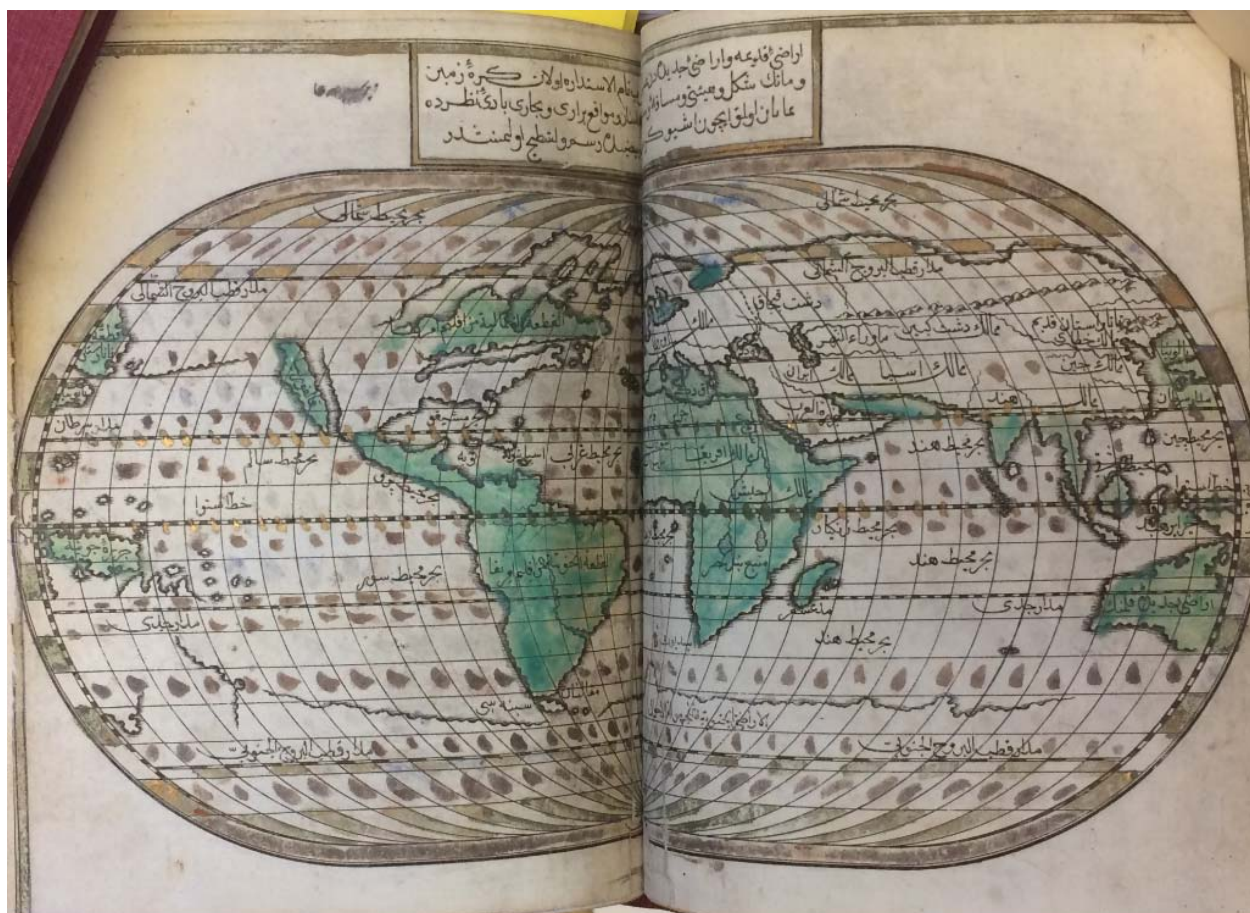

در خدمت توسعه‌ی فرهنگی ممالک محروسه‌ی عثمانی قرار گرفت. ابراهیم متفرقه عناوین متعددی کتاب را در کارگاه‌اش در استانبول چاپ کرد که بسیاری از آن‌ها اینک در «کتاب‌خانه‌ی بریتانیا» نگه‌داری می‌شوند. جدا از تاریخ الهند الغربی، نسخه‌هایی از تاریخ سیاح در بیان ظهور اغوانیان [افغانیان] و سبب انقراض دولت شاهان صفوی. م.]. تقویم التواریخ کاتب چلبی، و اصول الحکم فی نظام الأمم در گنجینه‌ی «کتاب‌خانه‌ی بریتانیا» وجود دارد. بسیاری از این کتاب‌ها کتاب‌های تاریخی سکولار و یا راهنماهای جغرافیایی هستند. این کتاب‌ها نشانگر دغدغه‌ی او برای برکنار ماندن از مناقشات مذهبی و اخلاقی بر سر آثاری که انتشار می‌داد و نیز تأثیر حروف چینی بر محتوای متون بود. حتی بعضی از این آثار به عنوان آثاری در خدمت اسلام عرضه می‌شدند و علت آن اهمیت آموزش دادن جغرافیای سرزمین‌های هم‌جوار به جنگجویان مسلمان بود. با این حال، به تصویر کشیدن پوشش گیاهی و جانوری کافی بود تا خشم متعصبان برانگیخته شود و خواهان از بین بردن کتاب‌های‌اش شوند.

در تصویر سمت چپ درخت مشهور مجمع الجزایر چاگوس دیده می‌شود که به درمان بیماری‌ها با آب میوه‌های‌اش شهرت دارد. در تصویر سمت راست کشاورزان بومی آمریکای جنوبی مشاهده می‌شوند که از حیواناتی شبیه گاو نر برای شخم زدن زمین‌ها استفاده می‌کنند.

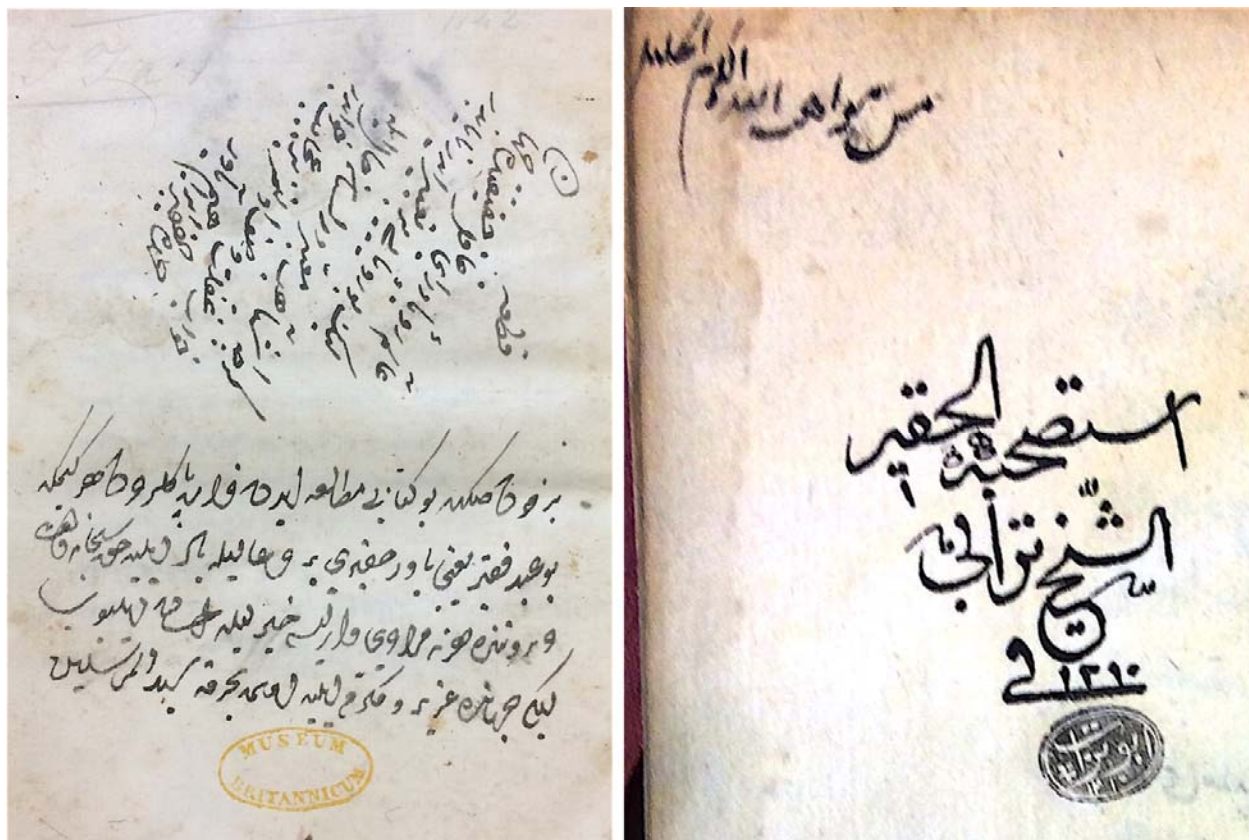
چرا کسی باید بخواهد که کتابی مربوط به تاریخ آمریکا را از بین ببرد؟ یک دلیل مشخص می‌تواند تعداد زیاد تصاویر چاپ‌شده از مردم، حیوانات، و گیاهان نیم‌کره‌ی غربی باشد. برخی از تصاویر نشان‌دهنده‌ی جوامع بومیان نیمه‌برهنه هستند، و نوشته‌های کتاب هم برای خوانندگان از درختان شگفت‌انگیز و حیواناتی می‌گوید که در قاره‌ی آمریکا یافت می‌شود. مثل **کرگدن دورر**، این تصاویر بیشتر بازتاب‌دهنده‌ی تصور اروپائیان هستند تا تصویر دقیق گیاهان و جانوران بومی مناطق. حال، این که آیا این تصاویر طبق قوانین شرعی اسلام مجاز بوده‌اند یا نه و تا چه حد این محدودیت‌ها اعمال می‌شده‌اند موضوع بحث گسترده‌ای در بین پژوهشگران است. چیزی که در خصوص کتاب **تاریخ الهند الغربی** آشکار است این است که این تصویرها در نخستین کتاب‌های چاپ‌شده به زبان ترکی عثمانی منتشر شده بودند، و احتمالاً همین تصویرها آن آثار را بحث‌برانگیزتر از کتاب‌های بدون تصویر می‌کردند.

نقشه‌ای از جهان، شامل کالیفرنیا، که جزیره‌ای سبزرنگ در یک‌چهارم بالایی سمت چپ تصویر است. «دریای پرو» هم طوری رسم شده است که گویا در امتداد ساحل آمریکای مرکزی است، در حالی که خلیج مکزیک هم دریای مشیغو نام گرفته است.

دیدنی‌تر از تصاویر کتاب نقشه‌ی جهانی است که در یکی از نسخه‌های موجود در «کتاب‌خانه‌ی بریتانیا» وجود دارد. یکی از عجیب‌ترین و جالب‌ترین چیزهای نقشه مشخص کردن کالیفرنیا به شکل جزیره‌ای است که به واسطه‌ی یک آب‌راه از آمریکای شمالی جدا شده است. با توجه به این که دماغه‌ی جنوبی این «جزیره» تا نوار ساحلی مکزیک در اقیانوس آرام امتداد می‌یابد، بی‌راه نیست که فکر کنیم که کسی که برای ابراهیم متفرقه نقشه را می‌کشیده است نمی‌دانسته که خلیج کالیفرنیا تنها یک راه به اقیانوس آرام دارد. نقشه چند مورد بی‌دقتی دارد: رودخانه‌ی سنت لاورنس خیلی عریض و خلیج مکزیک خیلی باریک رسم شده‌اند؛ دریاچه‌های بزرگ با هم یک‌کاسه شده‌اند و به نظر می‌رسد که آمریکای شمالی از چند تکه خشکی مجزا تشکیل شده است. با این همه، امروزه به لطف تصاویر ماهواره‌ای و مدل‌سازی‌های کمپی، سخت است که بتوانیم تصور کنیم که نقشه‌کش‌ها و رؤیاپردازان از سال ۱۴۹۲ به این طرف با چه دشواری‌هایی مواجه بوده‌اند.

تاریخچه‌ی متفاوت کتاب‌ها، به عنوان یک عرصه‌ی تفنن و منعکس‌کننده‌ی شهرت دارندگان، در قالب مهرهای مالکان، و حاشیه‌نویسی خوانندگان ثبت شده است. در سمت چپ، یک پندنامه‌ی شاعرانه خطاب به خوانندگان درباره‌ی محتوای کتاب دیده می‌شود. در تصویر سمت راست مهر و امضای مالک این نسخه قابل مشاهده است.

عجیب نیست که این نقشه‌ها به خصوص برای مجموعه‌داران این قدر مهم اند. این خود دلیلی است برای این که چرا این قدر نسخه‌های **تاریخ الهند الغربی** ناقص هستند، از جمله یکی از همین‌هایی که در «کتاب‌خانه‌ی بریتانیا» نگه‌داری می‌شوند. این کتاب یک ملک خصوصی یا یک کنج امن نیست که فقط به شما تعلق داشته باشد، بلکه مثل یک خانه در طول سالیان جایگاه نشانه‌ها و هویت‌ها و شخصیت‌های مالکان خودش بوده است. وجود نشان‌های گوناگون در مجلدات مختلفی که در کتاب‌خانه نگه‌داری می‌شوند (از جمله حاشیه‌نویسی‌ها، مهرهای مالکیت، و از این قبیل) گواهی بر این حقیقت هستند. نام افراد و کتاب‌خانه‌هایی که این کتاب‌ها در بین‌شان گشته همان قدرگفتنی دارد که متن کتاب. به همین نحو، آن پیغام‌های شاعرانه‌ای که در ابتدای کتاب با خطی درهم نوشته شده‌اند، در هر قالبی که باشند، بال و پر رؤیا و خیال را برای قرن‌ها باز می‌گذارند.

برگردان: شهاب بیضایی

مایکل اردمن همکار «کتاب‌خانه‌ی بریتانیا» در بخش زبان‌های ترکی است. آنچه خواندید برگردان این نوشته‌ی او است:

Michael Erdman, 'First Impressions: The Beginnings of Ottoman Turkish Publications,' *British Library*, 20 March 2017.